

ŠUMARSTVO NA PODRUČJU BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE OD NJEZINA OSNUTKA DO DANAS

Sažetak

Šumarska je služba na teritoriju hrvatske države na različite načine organizirana već početkom XVIII. stoljeća; sredinom toga stoljeća osnivaju se i prve šumarije kao teritorijalne organizacije za gospodarenje šumama. Ukinućem Varaždinskoga generalata 1871. osniva se Bjelovarska županija, čije se postojanje uz određene prekide i promjene može pratiti do današnjih dana. Postojanje i razvoj organiziranog šumarstva na tome području i u tom razdoblju tema je ovoga rada. Na području Bilogorsko-podravske regije osnovane su 1874. Đurđevačka i Križevačka imovna općina, obje sa sjedištem u Bjelovaru, koje su se organizirano bavile šumarskom djelatnošću. U gotovo stoljeće i pol dugom razdoblju sa stanovišta imovinsko-pravnih odnosa i obveza gospodarenja može se razlikovati nekoliko ustrojbenih oblika nadležnosti nad šumama i šumskim zemljištima, odnosno organizacija šumarske službe kao što su imovne općine, državne šume, privatne šume i veliki privatni posjedi te zemljišne zajednice. Na području Bjelovarsko-bilogorske županije u tom se razdoblju izmijenilo šest državno-pravnih uređenja s nebrojenim promjenama zakonskih propisa i vlasničkih odnosa. Dodatnu poteškoću predstavlja činjenica da se tijekom gotovo cijelog tog razdoblja županijske granice (koje su se u povijesti znatno mijenjale) nisu podudarale s teritorijalnim ustrojem šumarske službe. Iz toga se razloga može govoriti o organiziranom šumarstvu navedene regije u proteklih 135 godina, odnosno o šumarstvu Bjelovarsko-bilogorske županije u njezinu povijesnom kontekstu.

Šumarska se operativa spomenutog područja, tijekom dugog vremenskog razdoblja, razvijala u okvirima i prema mogućnostima društveno-političkih uređenja i njihovih promjena. U samom početku organiziranog šumarstva te regije glavna specifičnost u organizaciji šumarske operative proizlazi iz postojanja Vojne krajine na području Županije. Preko Hrvatskog šumarskog društva, osnovanog prije više od 160 godina, njegovih glasila (*Trudovi*, *Šumarski list*) i Šumarskog učilišta u Križevcima (osnovanog 1860. godine), šumarska je struka i u toj županiji gradila i održala kontinuitet znanstvenog pristupa

gospodarenju šumama te obrazovanju i usavršavanju domaćih šumarskih kadrova. Danas šumarstvo čini bitan, ali još nedovoljno iskorišten, dio ukupnih potencijala Bjelovarsko-bilogorske županije.

Stalnost u organizaciji šumarske operative tijekom tog razdoblja predstavlja zauzimanje za stručno i potrajno gospodarenje šumama, njihovu ekološku i općekorisnu komponentu te udio u ukupnom društvenom i gospodarskom razvitku toga kraja. Takvim su nastojanjima i radom na terenu generacije šumara iz cijele Hrvatske, pa tako i iz navedenoga kraja, uspjele sačuvati velik dio šumskih sastojina te se one danas smatraju jednim od najbolje očuvanih, najprirodnijima te najstabilnijima u Europi.

Ključne riječi: Bjelovarsko-bilogorska županija; povijesni razvoj; šumarstvo.

1. Uvod

Čovjekov je utjecaj na šumu razmjernan njegovu razvoju u gospodarskom, kulturnom i društvenom smislu. Zajedništvo u odnosu čovjek – šuma tijekom dugog niza godina, negdje prije, a negdje kasnije, imalo je za posljedicu poremećaj ravnoteže, i to na štetu šuma. Prikupljanje spoznaja na vlastitim greškama navelo je čovjeka da u prvim pisanim dokumentima govori u prilog zaštite šuma od vlastitih štetnih intervencija u njoj. U našim su krajevima, zbog prekomjerne sječe na jadranskoj obali, prvi zapisi o zaštiti i obnovi šuma uvršteni u statute priobalnih gradova (Nin 1103., Korčula 1214., Split 1240., Dubrovnik 1272.).

S obzirom na sve veću nestašicu šuma, a posebno u blizini prometnih tokova (mora, plovnih putova, rijeka i dr.) te većih gradskih aglomeracija, kako u Europi, tako i u nas, pojavljuju se i prve zakonske odredbe koje su se odnosile isključivo na šumu. Šumarska je služba na teritoriju hrvatske države na različite načine organizirana već početkom XVIII. stoljeća, a sredinom toga stoljeća osnivaju se i prve šumarije kao teritorijalne organizacije za gospodarenje šumama (Meštrović, 1998.).

Šumarska struka i znanost Hrvatske zauzimaju svoje mjesto u šumarstvu Europe istovremeno kada se u Europi osnivaju pravne države. One su prije nešto više od dva stoljeća u strukturu svoje gospodarske i znanstvene djelatnosti uključile šumarstvo, prije svega zbog stihijskih sječa, zamjetne devastacije i nestanka šuma te straha zbog već uočenih ekoloških i gospodarskih katastrofa (Matić, 1996.).

Hrvatsko-slavonsko šumarsko društvo (danas Hrvatsko šumarsko društvo) 2006. proslavilo je 160 godina postojanja i rada, a glasilo društva *Šumarski list* izlazi neprekinuto više od 130 godina.

Ukinućem Varaždinskoga generalata 1871. osniva se Bjelovarska županija, čije se postojanje uz određene prekide i promjene, kako nazivlja (Bjelovarsko-križevačka županija, Bjelovarsko-bilogorska županija), tako i druge promjene, može pratiti do

današnjih dana. Postojanje i razvoj organiziranog šumarstva na tome području i u tom vremenskom razdoblju tema je ovoga rada.

„Na području Bilogorsko-podravske regije osnovane su 1874. godine Đurđevačka i Križevačka imovna općina, obadviije sa sjedištem u Bjelovaru, i od tada počinje na ovoj regiji djelovati organizirano šumarstvo. Radi toga 1874. godinu smatramo početnom godinom organiziranog šumarstva ove regije“ (Lacković, 1974.). Ipak, treba napomenuti da je jedan od najvažnijih šumara toga doba, pisac prve stručne rasprave na hrvatskom jeziku i osnivač racionalne metode uređivanja šuma, Ante Tomić, već tridesetak godina ranije, u razdoblju od 1844. do 1851. godine, službovao u Bjelovaru kao c. kr. šumarski poglavica kod Đurđevačke regimente. Ta činjenica, kao i brojni drugi pisani tragovi, ukazuju na znatno raniji početak skrbi o šumama i šumarske djelatnosti u tome kraju.

U životu jednodobnih gospodarskih šuma u proteklih 135 godina prošla je tek jedna ophodnja, a u životu čovjeka približno dva ljudska vijeka. S druge strane, na području današnje Bjelovarsko-bilogorske županije u tom razdoblju izmijenilo se šest državno-pravnih uređenja s nebrojenim promjenama zakonskih propisa i vlasničkih odnosa. Iz toga proizlazi da sagledavanje važnosti šumarstva kao organizirane ljudske djelatnosti na turbulentnom području Bjelovarsko-bilogorske županije zahtijeva veće napore i studiozniji pristup no što ga jedan ovakav rad može ponuditi. Dodatnu poteškoću predstavlja činjenica da se gotovo tijekom čitavog navedenog razdoblja županijske granice (koje su se tijekom povijesti bitno mijenjale) nisu podudarale s teritorijalnim ustrojem šumarske službe. Iz toga se razloga može govoriti o organiziranom šumarstvu te regije u proteklih 135 godina odnosno o šumarstvu Bjelovarsko-bilogorske županije u njezinu povijesnom kontekstu.

2. Šume, šumska zemljišta i gospodarenje šumama

U gotovo stoljeće i pol dugom razdoblju sa stanovišta imovinsko-pravnih odnosa i obveza gospodarenja može se razlikovati nekoliko ustrojbenih oblika nadležnosti nad šumama i šumskim zemljištima, odnosno organizacija šumarske službe. To su:

1. Imovne općine
2. Državne šume
3. Privatne šume i veliki privatni posjedi
4. Zemljišne zajednice.

Neke su od navedenih kategorija vlasništva na različite načine egzistirale u gotovo svim državno-pravnim uređenjima, odnosno državama koje su postojale na prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije.

2.1. Imovne općine

Imovne su općine usko vezane uz Vojnu krajinu, odnosno nastaju pretkraj njezina postojanja na cijelom tom području. Vojna je krajina u državno-pravnom smislu izuzeta iz kompetencija Sabora i bana i stavljena u nadležnost Ratnog vijeća, a kasnije pod glavnu komandu Vojne krajine sa sjedištem u Zagrebu. Teritorijalna podjela Vojne krajine izvršena je prema vojnim formacijama, tj. prema područjima pukovnija.

Prema zakonu od 8. lipnja 1871. godine „O ustanovama za otkup prava na drvlje, pašu i uživanje šumskih proizvoda, što krajiški stanovnici imaju u državnim šumama nalazeći se u Vojnoj krajini” polovina šuma po vrijednosti izdvaja se iz postojećih carskih šuma na području svake krajiške pukovnije i predaje se pravoužitnicima za podmirenje njihovih potreba, pod istim uvjetima koje su i dotad imali u državnim šumama.

Izlučene šume na području jedne pukovnije činile su jednu imovnu općinu. U principu su imovnim općinama dodijeljene razdvojene šumske površine bliže naseljima i više izložene šumskim štetama. Državi su ostali zaokruženi šumski kompleksi kvalitetnijih šumskih sastojina. Na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine bilo je 11 pukovnija. Prema članku 2. Zakona iz 1871. godine svaka imovna općina ima u svojem nazivu i naziv pukovnije. Na području 11 pukovnija osnovano je 10 imovnih općina. Lička imovna općina nije ni osnovana zbog sastava šumskog fonda, koji nije mogao namirivati potrebe ni snositi upravne troškove, već su se pravoužitnici toga područja i dalje opskrbljivali u državnim šumama.

Organizacija imovnih općina i gospodarenje šumama bili su propisani zakonom iz 1871. godine i Naputcima (pravilnicima) za izmjeru, procjenu i uređenje gojidbe šuma imovnih općina u Hrvatsko-slavonskoj krajini A, B i C.

Prema Naputku A Zakona iz 1871. godine, potrajno gospodarenje šumama bilo je obveza imovnih općina. Uz potrajno gospodarenje njihova je osnovna zadaća bila namirenje potreba članova imovnih općina šumskim proizvodima. Članovi imovnih općina bile su mjesne, crkvene i školske općine, krajiške obitelji koje su do segregacije živjele u zadrugama te krajiške obitelji izvan zadruga koje su izvršavale obaveze davanja vojnika. Pravoužitničke pripadnosti odnosile su se na ogrjevno i građevno drvo, pašu, žirovinu i stelju.

Na povijesnom prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije prema broju pukovnija osnovane su Đurđevačka i Križevačka imovna općina, obje sa sjedištem u Bjelovaru.

Diobenom odlukom Cesarsko-kraljevskog središnjeg povjerenstva od 1. ožujka 1874. godine Đurđevačkoj imovnoj općini dodijeljene su šume i šumsko zemljište površine od 44.445 hektara, s ukupnom masom drveta od 4,642.410 m³, što je iznosilo

105 m³/ha drvene zalihe, a novčana vrijednost iznosila je 9,878.574 forinta. Od ukupne površine 39.562 ha bilo je obraslo šumom, 2.011 ha bile su čistine, a 729 ha bilo je neplodnih površina. Na temelju diobene odluke Cesarsko-kraljevskog središnjeg povjerenstva za izlučenje šumskih služnosti od 14. srpnja 1874. godine, Križevačkoj imovnoj općini pripale su šume i šumsko zemljište površine od 29.320 ha s ukupnom drvnom masom od 5,821.235 m³. Prvo zastupstvo Imovne općine križevačke konstituirano je 10. kolovoza 1874. godine, a za sjedište gospodarstvenog ureda, kao i za Đurđevačku imovnu općinu, određen je grad Bjelovar (Lacković, 1974.). S vremenom su obje imovne općine kupnjama povećavale površine gospodarenja, odnosno početni šumski fond. Tako je ukupna površina Đurđevačke imovne općine 1930. godine iznosila 45.675 ha (povećanje za 1.180 ha), a Križevačke imovne općine 33.881 ha (povećanje za 4.561 ha).

Stručne uprave imovnih općina vodili su gospodarstveni uredi. Imovna općina đurđevačka u prvo je vrijeme imala dvije šumarije (kotara), jednu sa sjedištem u Bjelovaru, koja se sastojala od 24 lugarije, i drugu sa sjedištem u Virju, koja je imala 27 lugarija. Godine 1889-90. osnovane su nove šumarije u Koprivnici, Đurđevcu (umjesto Virja), Novigradu i Rači, a 1903. godine spominju se i novoosnovane šumarije u Grubišnom Polju i Pitomači. Tijekom vremena ustalila se organizacija te se Imovna općina đurđevačka sastojala od 7 šumarija u kojima je 1930. godine radilo 6 šumara, 14 zvaničnika i 83 lugara. Te je godine u Gospodarstvenom uredu i Šumskim upravama Imovne općine đurđevačke bilo zaposleno ukupno 139 osoba.

Stručnu su upravu Imovne općine križevačke u prvo vrijeme, osim Gospodarstvenog ureda, vodile i dvije šumske uprave u Čazmi i Sv. Ivanu Žabno, od kojih je svaka imala upravu nad šest političkih općina. Treća je šumska uprava (šumarija) osnovana već 1875. godine u Garešnici te je svaka šumska uprava gospodarila šumama na području četiri političke općine. Godine 1884. osnovana je i četvrta šumarija sa sjedištem u Bjelovaru, a godine 1905. otvorene su još dvije šumarije, i to u Ivanskoj i Kloštru Ivaniću. Od 1930. godine Imovna općina đurđevačka ima 7 šumarija sa 66 lugarskih srezova.

Iako su obje imovne općine povećavale svoju imovinu kupnjom šuma, šumskih zemljišta te kupnjom, izgradnjom i adaptacijom drugih nekretnina (poslovne zgrade, kuće, lugarnice, rasadnici i sl.), njihovo je poslovanje bilo opterećeno brojnih problemima. Potrebe pravoužitnika bile su velike i stalno su rasle. Zbog namirenja potreba pravoužitnika, imovne su općine dio ogrjevnog drva kupovale u državnim i privatnim šumama.

Kako bi smanjila pritisak na porast godišnje sječe drvnog obujma (etata), koji je već prelazio granice potrajnog gospodarenja, Imovna općina đurđevačka smanjuje pripadnost ogrjevnog drva na svega 4 prn godišnje. Iz istih razloga 1901. godine

započinje eksploatacija ugljena lignita u Bilogori, na čemu je bilo uposleno oko 200 radnika.

Imovna je općina križevačka, kako bi smanjila pritisak na drvo kao građevni materijal, 1898. sagradila dvije ciglane u Ivanskoj i Graberju, te je proizvedenu ciglu prodavala pravoužitnicima po troškovnim cijenama. Đurđevačka je imovna općina, iz sličnih razloga, potpomagala ciglarsku industriju na svojem području darivanjem drva ciglanama.

Križevačka je imovna općina 1884. osnovala dva voćna rasadnika (u Čazmi kod šumarije i u Plavnicama kod Bjelovara) te je dio godišnje proizvodnje od preko 10.000 komada voćnih sadnica besplatno dijelila pravoužitnicima imovne općine. Đurđevačka je imovna općina u svojem posjedu imala na Đurđevačkim pijescima kvalitetni vinograd i lozni rasadnik koji je služio za unapređenje vinogradarstva toga područja. Ta je imovna općina pretežno vlastitim sredstvima, nakon kupovine gotovo cijelih Đurđevačkih pijesaka, u razdoblju od 1899. do 1930. provela i jedan od prvih ekoloških projekata, kojim je „Hrvatska sahara“ (Đurđevački pijesci) meliorirana te su na toj površini danas šumske sastojine ili obradive površine (Šavor, 1974.).

Obje su imovne općine od svojih osnutaka bile opterećene nerealno provedenom segregacijom, odnosno s nedovoljnim šumskim fondom za trajnu minimalnu opskrbu pravoužitnika drvom i financijsku osnovu za vođenje šumskog gospodarstva. Mirovine službenika, koje su također isplaćivane iz sredstava imovnih općina bile su dodatan teret jer, ako se i nije povećavao broj uposlenika, protokom vremena povećavao se broj umirovljenika. Tako su mirovine Imovne općine đurđevačke 1914. godine iznosile 6% izdataka za aktivne službenike, 1930. godine 39%, a 1934. godine 43% plaća aktivnih službenika. U isto vrijeme taj je iznos kod Križevačke imovne općine dostigao 50,4% plaća aktivnih službenika. Radi pokrića svojih obveza, obje su imovne općine bile prisiljene manjak potrebnih sredstava nadoknađivati prodajom zrelih šuma, kojih je s vremenom bilo sve manje, te je njihov financijski položaj bio sve teži. Pogoršanju stanja imovnih općina doprinosi i ratna devalvacija nakon I. svjetskog rata te promjena kruna u dinare (4 krune za 1 dinar). Takvi potezi središnjih monetarnih vlasti obje bivše Jugoslavije viđani su i kasnije sve do konačnog raspada te tvorevine krajem prošloga stoljeća.

Rješenje se pokušalo iznaći podržavljenjem uprave šuma uz djelomičnu autonomiju u gospodarenju, što je i izvršeno Naredbom ministra šuma i rudnika od 4. svibnja 1922. godine. Početkom II. svjetskog rata problemi su imovnih općina poprimili takve razmjere da njihovo rješenje nije više bilo moguće odgađati. One prestaju samostalno raditi, a njihove su šume uključene u sastav državnih šuma. Šume obje imovne općine, s državnim šumama njihova područja, tj. šumarijama Sokolovac, Pi-

tomača, Draganec i Novoselec-Križ, formirale su 1941. godine Ravnateljstvo šuma u Bjelovaru. Vlasničke odnose na području dotadašnjih privatnih šumskih organizacija u NR Hrvatskoj rješava Sabor 1947. godine, a šume i šumska zemljišta postaju općenarodna imovina i prelaze u nadležnost Ministarstva poljoprivrede i šumarstva. Na taj način, nakon približno 70 godina, imovne općine prestaju postojati.

Imovne su općine dale velik doprinos u unapređenju i razvitku područja na kojima su djelovale u pogledu voćarstva, vinogradarstva, stočarstva i cjelokupne privrede. Sudjelovale su u sufinanciranju izgradnje željezničkih pruga, javnih putova, melioraciji zemljišta te izgradnji školskih zgrada i ostalih javnih objekata. Današnjem šumarstvu u naslijeđe su ostavile gospodarene sastojine, šumske rasadnike, mnoge upravne i stambene zgrade, lugarnice i brojne druge objekte. Stručno inženjersko i lugarsko osoblje te kontinuitet struke u gospodarenju šumama poniklo je u bivšim imovnim općinama.

2.2 Državne šume

Državni se šumski posjed nalazio samo u onom dijelu povijesne Bjelovarsko-bilogorske županije koji je bio dio Vojne krajine, pa ih nije bilo na području Virovitice, Daruvara, Pakraca i Vrbovca te na dijelu općina Koprivnica i Križevci. Do 1850. godine sva je zemlja u Vojnoj krajini bila državna, odnosno carska, a nakon toga državne su bile samo šume. Te je godine donesen novi Krajiški temeljni zakon, kojim je potvrđen zaključak Hrvatskog sabora iz 1848. godine da se nekretnine priznaju svojinom krajišnika. Na izvanokrajiškom području (Provincijalu) nije bilo državnog posjeda jer se odavna odnos lenskih posjednika pretvorio u vlasnički. Kategorija državnog vlasništva, ne samo šuma, nego i svih nekretnina, u socijalističkoj Jugoslaviji mijenja se u općenarodnu imovinu, no suštinske su razlike između ta dva pojma prilično male.

Nakon segregacije državi je ostalo gotovo 30.160 ha prema 68.880 ha predanih pravoužitnicima, odnosno imovnim općinama. S obzirom na to da su se podjela i razgraničenje izvršili prema polovici vrijednosti šumskog fonda, jasno je da su državi ostali veći, vrjedniji i dobro arondirani kompleksi, udaljeniji od naselja, koji su bili manje izloženi šumskim štetama i s većom drvnom zalihom po jedinici površine. Državne su šume sve do 1939. godine bile pod ingerencijom centralnih vlasti, odnosno do 1918. pod neposrednom upravom Ministarstva poljoprivrede u Budimpešti, a od tada kao državni šumski posjed pod neposrednom upravom Ministarstva šuma u Beogradu. Osnivanjem Banovine Hrvatske te šume postaju „banovinske“, bez ikakve ingerencije tadašnje centralne vlade u Beogradu nad njihovim gospodarenjem (Drndelić, 1974.).

Slično kao kod imovnih općina, počeci organiziranijeg gospodarenja državnim šumama na ovom području započinju pretkraj postojanja Vojne krajine, kada se osniva Šumsko-upravni ured za područje tadašnje Đurđevačke i Križevačke pukovnije (regimente) sa sjedištem u Bjelovaru. Četiri godine nakon konačnog razvojačenja Vojne krajine (1. srpnja 1885.) reorganizira se uprava državnih šuma te Šumsko-upravni ured u Bjelovaru zamjenjuje Kraljevsko šumarsko ravnateljstvo u Zagrebu, koje u „prvoj“ Jugoslaviji dobiva naziv *Direkcija šuma*.

Za neposredno gospodarenje državnim šumama bilo je osnovano pet šumarija, i to u Sokolovcu, Pitomači, Ivanovu Selu, Ivanskoj i Dragancu. Šumarija Ivanska nakon I svjetskog rata premještena je u Garešnicu, dok je 1924. godine osnovana i šesta šumarija u Vojnom Križu, a šumarija iz Ivanova Sela premještena je 1934. godine u Viroviticu.

Prestankom rada tadašnjih imovnih općina 1941. godine za državne šume i šume imovnih općina u Bjelovaru osnovano je jedno ravnateljstvo šuma iz kojeg u „drugoj“ Jugoslaviji nastaju šumska gospodarstva za šume općenarodne imovine. Stvaranjem samostalne i suverene Republike Hrvatske te šume i šumska zemljišta postaju vlasništvo države kao „dobra od interesa za Republiku Hrvatsku te imaju njezinu osobitu zaštitu“.

2.3 Privatne šume i veliki privatni posjedi

Veleposjedi su se nalazili samo u dijelu Bjelovarsko-bilogorske županije izvan područja Vojne krajine, odnosno na području banske ili civilne Hrvatske. Vojna se krajina protezala do Drave, a to je područje obuhvaćalo dva dijela: zapadni, odnosno Općinu Vrbovec te dijelove općina Križevci i Koprivnica, i istočni, odnosno općine Virovitica, Daruvar i Pakrac.

U zapadnom dijelu veći je šumski posjed (oko 1900. godine) postojao na području križevačke općine, i to Plemičko dobro Kalnik u posjedu Ljudevita Ožegovića s oko 950 ha, te još četiri posjeda veća od 100 ha. Na području Općine Koprivnica barunska obitelj Inkey u Rasini posjedovala je oko 1.200 ha šume, od koje je dio (335,7 ha) 1926. godine prodan Đurđevačkoj imovnoj općini. Na području vrbovečke općine vlastelinstvo Lovrečina posjedovalo je oko 460 ha šume. Na zapadnom su području veći šumoposjednici bili i gradovi Križevci (s oko 600 ha) te Koprivnica (s oko 830 ha), kao i Nadbiskupija zagrebačka (u sklopu dobra Gradec s oko 675 ha), Srpsko-pravoslavni manastir Lepavina (s oko 290 ha) i tadašnji Gospodarski i šumarski zemaljski zavod u Križevcima (s oko 110 ha).

Veći i važniji veleposjedi šuma nalazili su se u istočnom dijelu navedenoga područja. Početkom prošloga stoljeća bilo ih je 5 s ukupnom površinom od 53.860 ha.

U Virovitičkoj općini postojala su tri takva veleposjeda: veleposjed kneževske kuće Schaumburg-Lippe (s oko 7.300 ha), veleposjed grofa Aladara Jankovića u Cabuni (s oko 3.760 ha) i veleposjed Elimira pl. Jankovića (s oko 3.400 ha). U Općini Daruvar veličinom se isticao veleposjed Daruvar-Sirač-Uljanik s oko 20.000 ha šume, a u Općini Pakrac vlastelinstvo Pakrac-Buč-Kamensko s oko 19.400 ha šumske površine. Površina se tih veleposjeda do 1918. godine smanjila na 41.500 ha, a do 1938. godine na samo oko 11.600 ha. Smanjivanje šumskih površina do 1918. godine bilo je posljedica velikih krčenja i pretvaranja šumskih površina u poljoprivredne površine, a nakon toga prodaje imovnim općinama i zemljišnim zajednicama (Djanješić, 1974.).

Sva su spomenuta vlastelinstva imala stručnu šumarsku upravu i nadzorništvo sastavljeno od većeg broja šumarskih stručnjaka i lugara. Tako je primjerice akademik Aleksandar Ugrenović, redoviti profesor Gospodarsko-šumarskog fakulteta, osnivač Zavoda za uporabu šuma i kasniji dekan Šumarskog fakulteta, oko 1920-ih bio ravnatelj Šumskog ravnateljstva vlastelinstva Pakrac-Buč-Kamenska. Šume su bile manje ili više uređene prema osnovama gospodarenja ili godišnjim planovima gospodarenja. Izgradnjom infrastrukture i dolaskom (pretežno) stranog kapitala na tržištu drva nastaje doba mnogih preprodaja posjeda, transakcija i dražbenih uspjeha. Pri brojnim promjenama vlasništva prvenstveni je interes novih vlasnika bio pronaći pokriće za obavljenu poslovnu transakciju, što se često odvijalo na štetu šume, odnosno protivno principima potrajnog gospodarenja.

Danas privatne šume na području Uprave šuma Podružnica Bjelovar (koje je nešto veće od današnjeg područja Bjelovarsko-bilogorske županije) zauzimaju površinu od 24.900 ha, a gospodarenje je svedeno na opseg nužne doznake jer su osnove gospodarenja istekle ili nikada nisu ni izrađene.

2.4 Zemljišne zajednice

Zemljišne zajednice bile su jedna od mnogih kategorija vlasništva nad šumama i šumskim zemljištem. Nastale su na teritoriju tadašnje Hrvatske i Slavonije za bivše Austro-Ugarske Monarhije, a nestaju po završetku II. svjetskog rata odredbom Sabora NR Hrvatske, odnosno proglašenjem imovine zemljišnih zajednica općenarodnom imovinom.

Oko 1890. godine zemljišne zajednice imale su u svojem posjedu 564.926 ha ukupne površine, od čega je na šumu otpadalo 152.813 ha, a ostalo su bili pašnjaci, livade i oranice. U to je vrijeme bilo oko 3.000 što većih, što manjih zemljišnih zajednica s velikim brojem pravoužnitnika, koji su vrlo često imali raznorodne i oprečne interese. Zbog toga je, u odnosu na imovne općine, bilo teže provesti unutarnju organizaciju zemljišnih zajednica.

Porijeklo zemljišnih zajednica leži u prijašnjim seoskim općinama, koje su na području Provincijala u velikoj mjeri bile urbarske, a manjoj mjeri povlaštene ili plemićke općine. U Krajini su to bile krajiške mjesne općine. Zajedničko uživanje skupnih nekretnina, započeto u seoskim općinama, nastavljeno je u zemljišnim zajednicama, koje su nastajale na tri načina (Đuričić, 1992.):

1. zemljišne zajednice nastale segregacijom iz vlastelinskih šuma i pašnjaka – urbarske zemljišne zajednice;
2. krajiške zemljišne zajednice;
3. zemljišne zajednice koje su postojale prije razrješnja feudalnih odnosa.

Kako je područje ove županije bilo je podijeljeno na Vojnu krajinu i građanski dio (Provincijal), na njemu su postojale urbarske i krajiške zemljišne zajednice uz plemićku zemljišnu zajednicu Lemeš u križevačkom kotaru. Iako preciznijih podataka nema, pretpostavlja se da je na tome području postojalo više od 300 zemljišnih zajednica. Gotovo polovica njih (144 zemljišne zajednice) imala je u sastavu svojih nekretnina i veću ili manju šumsku površinu. Ukupna površina šuma u vlasništvu zemljišnih zajednica na spomenutom području iznosila je približno 34.000 ha, od čega je samo 367 ha bilo u posjedu zemljišnih zajednica na području Vojne krajine (Tumbri, 1974.).

Uređenje je zemljišnih zajednica, u velikom dijelu, dovršeno do 1910. godine. Tada je već bila organizirana šumska uprava i gospodarenje u šumama zemljišnih zajednica s kotarskim šumarima. U Bjelovaru je bilo sjedište jednog šumara za Šumsko-upravni kotar Bjelovar, Đurđevac i Koprivnicu. Grubišno Polje, Križevci i Vrbovec imali su po jednog šumara za svoje područne kotare, dok je za Šumsko-upravni kotar Čazma sjedište s jednim šumarom bilo u Dubravi. Županijskoj je oblasti dodijeljen županijski šumarski nadzornik, koji ima zadaću kontrole kotarskih i gradskih šumara.

Šumsko gospodarsko stanje u zemljišnim zajednicama bilo je vrlo teško zbog nedorečenih propisa i izvora financiranja, nedostatka šumsko-tehničkog osoblja, usitnjenosti posjeda i raznorodnih interesa pravoužitnika. U šumama se gospodari bez gospodarskih osnova i programa gospodarenja. Posebno velik otpor stanovništva javlja se na području Vojne krajine, gdje su šume u velikoj mjeri već devastirane i uzurpirane, a sve te okolnosti znatno utječu na zahtjeve za individualnu diobu zemljišnih zajednica.

Do prestanka njihova postojanja od početne 144 zemljišne zajednice sa šumskom površinom podijeljeno je njih 27. Od njih su dijelom nastali usitnjeni privatni posjedi koji i danas stvaraju teškoće u gospodarenju privatnim šumama.

Usprkos teškom šumsko gospodarskom stanju, zemljišne su zajednice, slično kao i imovne općine (ali u manjoj mjeri), imale pozitivan utjecaj na razvitak Županije

gradnjom škola, kupovinom nekretnina, regulacijom vodotoka i podmirivanjem potreba pravoužitnika za drvom i sporednim šumskim proizvodima.

3. Razvoj šumarske znanosti, obrazovanja i operative

Šumarstvo Hrvatske ima dugu tradiciju, na koju s pravom može biti ponosno. *Šumski red* Marije Terezije tiskan na hrvatskom jeziku 1796. godine, istovremeno osnivanje šumarija u Krasnom, Oštarijama i Petrovoj gori te organizacija šumarske službe određena Naputkom iz 1839. samo su neki od razloga što su se u Hrvatskoj (u ta vremena) pojavili u inozemstvu (Mariabrunn, Banska Šćiavica) školovani stručnjaci. Među njima se ističu Ettinger, Tomić, Šporer, Kolar, Vrbanić, Kos i drugi koji su imali velik utjecaj ponajprije na ustroj strukovne organizacije, a potom i na razvoj šumarskog obrazovanja (Matić, 1996.).

3.1 Hrvatsko šumarsko društvo

Osnivanjem Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (1841.) osniva se i Odsjek za šumarstvo, koji se već 1846. godine osamostaljuje kao Hrvatsko-slavonsko šumarsko društvo. Stručno i staleško društvo hrvatskih šumara tijekom stoljeće i pol dugoga djelovanja više je puta mijenjalo naziv, a od 1991. godine djeluje kao Hrvatsko šumarsko društvo. Danas Hrvatsko šumarsko društvo ima više od 2.700 članova u 19 ogranaka na području cijele Republike Hrvatske.

Glasilo Hrvatskog šumarskog društva *Šumarski list* neprekinuto izlazi više od 130 godina. Prije toga, u razdoblju od 1846. do 1876. godine, šumarski se pisci javljaju u časopisu Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva *List mesečni*, a kasnije u šumarskom godišnjaku *Trudovi*, koji je prvi stručni i staleški list u Hrvatskoj. Tek 1876. godine počinje izlaziti *Liječnički viestnik*, a već početkom sljedeće, 1877., godine izlazi prvi broj *Šumarskog lista*. Od prvih brojeva objavljuju se i radovi usko vezani uz opću ekologiju i zaštitu prirode (Wessely, 1877.; Kesterčanek, 1880., 1881.; Benaković, 1885.; koji u svojim člancima razrađuju odnos drveća i njihovih stojbina) te se s pravom može ustvrditi kako je *Šumarski list* jedan od prvih ekoloških časopisa u nas. Glasilo je do danas zadržalo dogovoreni (staleški, znanstveno-razvojni, društveni i stručni) ustroj te je tiskano na oko 70.000 stranica uz suradnju više od 1.300 autora (Prpić, 1996.).

Nakon 1950. godine pristupilo se osnivanju područnih šumarskih društava (ogranaka), jer tako velik broj članova nije više uspješno mogao raditi u centralno organiziranom društvu. Početak rada Šumarskog društva Bjelovar, sve do 1963. godine, bio je u dva šumarska kluba u Daruvaru i Bjelovaru. Šumarski klub Daruvar

osnovan je 16. srpnja 1956. godine te u početku ima 30 članova (11 inženjera i 19 tehničara) iz šumarija Lipik, Pakrac, Bučje, Sirač, Daruvar, Đulovac (tada Miokovićevo), Grubišno Polje i DIP Pakrac. Šumarski klub Bjelovar osnovan je 1955. godine, kada je imao 79 članova (36 inženjera i 43 tehničara) iz šumarija Bjelovar, Ivanska, Veliki Grđevac, Velika Pisanica i Vrbovec te poduzeća Česma. Ubrzo se Šumarskom klubu Bjelovar priključuju članovi šumarskih klubova iz Križevaca i Žabna (Jakovac, 1996.).

Danas Šumarsko društvo – ogranak Bjelovar ima 240 zaposlenih članova i 31. člana u mirovini. Zahvaljujući praksi, obrazovanju i znanosti, spojenima i isprepletenima baš u HŠD-u, posrednim ili neposrednim utjecajem udruge (posebno u vrijeme kada samo ona predstavlja interese šumarske struke), ali i članova pojedinaca, donosile su se prave odluke, a onemogućivale su se ili barem ublažavale one koje bi bile pogubne za šume i šumarstvo u Hrvatskoj. Iz tih su razloga šume u Hrvatskoj na 95% svoje površine prirodne šume te su ostale među najočuvanijima i najstabilnijima u Europi.

3.2 Kraljevsko gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima (1860. – 1898.)

Organizacija šumarstva na zakonskim osnovama te potreba gospodarenja šumama na znanstvenim principima dovela je do potrebe izobrazbe šumarskih stručnjaka. Prvi šumarski stručnjaci, školovani u europskim središtima, po povratku u domovinu udružuju se i uviđaju potrebu osnivanja društva i centra za obrazovanje kadrova. Već 1843. godine Franjo Šporer, šumarski nadzornik varaždinske regimente sa sjedištem u Križevcima, iznosi u glasilu *List mesečni* prijedlog da se osnuje Narodni šumarski zavod. Zavod je zamišljen u narodnom duhu te je trebao biti kombinacija šumarskog stručnog ureda i odgojne ustanove. Prema Šporerovoj zamisli, zavod bi vodio evidenciju o stanju šuma, brinuo se za razumno gospodarenje, uređivanje, iskorištavanje i zaštitu šuma te o odgoju sposobnih šumara, lovaca i geometara (Meštrović, 1998.).

Skupština gospodarskog društva načelno je prihvatila Šporerov prijedlog, koji su svesrdno zagovarali i šumari Antun Tomić i Dragutin Kos. Posebno se u tim naporima isticao Dragutin Kos, koji već 1847. upozorava na žalosno stanje u gospodarenju šumama i preporučuje zapošljavanje domaćih stručnjaka. Zadovoljstvo šumoposjednika stranim i nekvalificiranim šumarskim osobljem glavni je razlog odgode ostvarenja te ideje. Ipak, previšnjom Odlukom od 12. travnja 1860. godine dopušteno je ustrojenje gospodarsko-šumarskog učilišta u vezi s ratarnicom u Križevcima, u Hrvatskoj o trošku zemaljskom, te su ujedno odobrena pravila unutarnjega uređenja toga zavoda.

Križevci postaju novo žarište razvoja šumarske misli. Osnutak učilišta u Križevcima u jeku nacionalne borbe protiv političke i ekonomske neravnopravnosti, u jeku borbe protiv germanizacije a kasnije i mađarizacije, u jeku borbe za hrvatski jezik bio je povijesni događaj hrvatskog naroda, pa i šire (Đuričić, 1990.).

U prvo vrijeme (1860. – 1877.) cilj je križevačkog učilišta za školovanje šumara bio znanstveno i praktično obrazovanje mladih ljudi koji će obavljati šumarsku službu kod vlastele, općina ili pak u državnoj službi. Školovanje je trajalo dvije godine s općim predmetima (zajedno za gospodarski i šumarski odjel) u prvoj, a specijalističkim predmetima u drugoj godini. U prvim je godinama rada učilišta, za kandidate s nepotpunom izobrazbom, bio organiziran priprema tečaj na kojem su se predavali temeljni predmeti, no takvi tečajevi ukinuti su već 1864. godine.

Trogodišnje školovanje započinje 1878. godine, kada učilište i mijenja naziv u Kraljevsko gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima. Ciljevi se učilišta vide iz Zakona o preustroju kraljevskog gospodarskog i šumarskog učilišta u Križevcima od 21. siječnja 1877. godine:

„Zadaća je višemu odjelu, da teoretički i praktički naobrazuje mladež u struci gospodarskoj i šumarskoj tako, da bude mogla stečeno znanje upotrebiti budi u javnoj ili privatnoj službi, budi u vlastitom gospodarstvu.

Nižemu zavodu, koji nosi ime Ratarnica jest zadaća, da se u njem mladići seljačkoga stališa, odgoje i naobrazuje za valjane seoske gospodare.“

U 39 godina šumarske nastave na učilištu u Križevcima na Šumarski su se odjel upisala 472 učenika, a završilo ga je njih 455. Dvogodišnje školovanje od 1860. do 1877. godine završilo je 95 učenika, a trogodišnje u razdoblju od 1878. do 1898. godine završilo je 360 polaznika. Tijekom navedenog razdoblja na šumarskom je odjelu studiralo i 47 učenika iz drugih država, i to: Češke, Bugarske, Slovenije, Mađarske, Srbije, Austrije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Njemačke. Broj je upisanih i završenih polaznika Šumarskoga odjela tijekom cijelog tog razdoblja gotovo dvostruko veći od broja upisanih i završenih polaznika Gospodarskog odjela te onih koji su školovanje završili, što govori o interesu i perspektivama zapošljavanja u šumarstvu u to vrijeme (Meštrović, 1998.). O interesu stanovništva te županije za šumarskom strukom govori podatak o 52 učenika s toga područja koji su završili Šumarski odjel učilišta u Križevcima tijekom toga razdoblja.

Zakonom o promicanju gospodarstva od 13. ožujka 1897. godine te uslijed naredbe Visoke kr. zemaljske hrvatsko-slav.-dalmatinske vlade, odjela za poslove unutarnje od 7. srpnja 1897. br. 35.930, šumarska se obuka odvaja od učilišta u Križevcima i ustanovljuje se Kraljevska šumarska akademija kao sastavni dio Filozofskog (tada Mudroslovnog) fakulteta Kraljevskog sveučilišta u Zagrebu te nakon 39 godina nastave prestaje obrazovanje šumarskih stručnjaka u Križevcima.

3.3 Šumarska operativa

Šumarska se operativa područja o kojem je ovdje riječ, tijekom dugog razdoblja, razvijala u okvirima i prema mogućnostima društveno-političkih uređenja i njihovih promjena. Drugim riječima, jasno je da su političke i društvene promjene imale utjecaja na šumarsku struku, pa i na šume i šumska zemljišta u cjelini. U samom početku organiziranog šumarstva te regije glavna specifičnost u organizaciji šumarske operative proizlazi iz postojanja Vojne krajine na području Županije. Uz činjenicu da je njezino (pre)dugo postojanje na tim prostorima usporilo promjene koje su se događale kako u Europi, tako i u drugim dijelovima Hrvatske, sigurno je da su vojnički ustroj i pravoužitni odnosi imali utjecaja na organizaciju šumarske službe i rad šumarâ na terenu.

Organizacija šumarske službe na tome području opisana je najvećim dijelom u prethodnim poglavljima. Osnovne su značajke ustroja i rada šumarske operative te regije vezane uz brojne i raznorodne titulare vlasništva nad šumama i šumskim zemljištem, kao i uz vrlo česte promjene kako zakonskih, tako i državno-pravnih te društvenih odnosa. Različiti su šumoposjednici gospodarenje provodili prema svojim interesima i mogućnostima, a promjene odnosa onemogućavale su stalnost u gospodarenju, tako bitnu u šumarskoj djelatnosti. U takvim je okolnostima i sama šumarska struka tražila najbolja rješenja za organizaciji vlastite operative najčešće dvojeći između integralnog i funkcionalnog pristupa organizacije rada na terenu. Taj proces nije završen ni danas, kada (iako i dalje postoje razlike u promišljanjima) prevladava integralni pristup, dok je „OOUR-izacija“ provedena sredinom 80-ih godina prošloga stoljeća predstavljala vrhunac funkcionalne organizacije šumarske operative.

Naime, 1960. godine donesena je Uredba o organizaciji šumarstva na temelju koje su, Rješenjem o utvrđivanju šumskoprivrednih područja 1963. godine formirana 24 područja kojima su gospodarila 24 šumska gospodarstva. Šumsko gospodarstvo *Mojica Birta* Bjelovar osnovano je 14. siječnja 1964. godine. Brojne organizacijske promjene kulminiraju krajem 1983. godine donošenjem novog Zakona o šumama, kojim se utvrđuju nova šumskogospodarska područja i okrupnjuju organizacijske jedinice šumarstva. Tako je od 40 radnih organizacija nastalo njih 11, a od 167 šumarija nastalo je 75 OOUR-a po funkcionalnom principu. Šumsko gospodarsko područje Bjelovar obuhvaća bivša šumska gospodarstva Bjelovar i Koprivnica, a njime upravlja objedinjeno Šumsko gospodarstvo Bjelovar u kojem su organizirani OOUR uzgoj i zaštita šuma (sa sjedištem u Koprivnici), OOUR iskorištavanje šuma (sa sjedištem u Bjelovaru) te OOUR transporta i OOUR građevinarstva (sa sjedištima u Bjelovaru i Đurđevcu). Takva organizacija šumarstva traje do 1. siječnja 1991. godine, kada osnivanjem Javnog poduzeća *Hrvatske šume* p.o. Zagreb, prestaje postojati Šumsko

gospodarstvo *Mojica Birta* Bjelovar, a pravni sljednik postaje Uprava šuma Bjelovar, a na jednom dijelu površine i Uprava šuma Koprivnica.

Stalnost u organizaciji šumarske operative tijekom tog razdoblja predstavljaju zauzimanje za stručno i potrajno gospodarenje šumama, njihovu ekološku i općekorisnu komponentu te udio u ukupnom društvenom i gospodarskom razvitku toga kraja. Takvim su nastojanjima i radom na terenu generacije šumara iz cijele Hrvatske, pa tako i toga kraja, uspjele sačuvati velik dio šumskih sastojina te se one danas smatraju jednim od najbolje očuvanih, najprirodnijima te najstabilnijima u Europi. Imajući u vidu sva previranja na tim prostorima i gospodarsku korist koja je polučena iz šuma te regije, mora se zaključiti da šumarska struka zbog toga zaslužuje našu zahvalnost.

4. Iskorištavanje šuma i trgovina šumskim proizvodima

Temeljni je cilj iskorištavanja šuma od stabala koja smo odlučili posjeći stvoriti najveću moguću vrijednost uz što je moguće manje troškove i manji utjecaj na šumu, odnosno sastojinu. Razvojem ukupne šumarske djelatnosti i spoznaja da je šuma obnovljivo, ali ne i neiscrpno, prirodno dobro raste vrijednost svakoga stabla i naša je odgovornost da ga po sječi potpuno iskoristimo (Prka, 2005.).

Iskorištavanje drva staro je koliko i ljudska civilizacija. Na tome se području oko 1840. proizvodnja pepeljike (paljenjem bukova drva) smatrala najrentabilnijim načinom iskorištavanja šuma, usprkos prigovora tadašnjih šumara. Izgradnjom željeznica i novih pilana, oko 1880. godine, raste potražnja za drvom, te se i bukva, koja se do tada nije prerađivala u pilanama, prerađuje u pragove, vesla i piljene dužice. U to se vrijeme od bukova drva proizvodi i drveni ugljen te ogrjev. Ipak, hrastova je dužica sve do kraja XIX. st. glavni proizvod iskorištavanja šuma, a uz nju prerađuje se u pilanama bukva, jasen i brijest.

Nakon II. svjetskog rata raste potražnja za drvom kao građevnim i ogrjevnim artiklom, sirovinom za drvenu industriju, ali i izvoznim proizvodom koji financira novu industriju. U razdoblju od 1954. do 1960. godine ukinuta su šumska gospodarstva, a djelatnost iskorištavanja šuma do 1960. godine pretežno se odvija u sklopu drvno-industrijskih poduzeća, što koči razvoj te, ali i ukupne šumarske djelatnosti u tehničkom i tehnološkom smislu.

Ponovnim osnivanjem šumskih gospodarstava (oko 1960. godine) započinju se rješavati brojni problemi u šumarstvu Hrvatske. Na širem prostoru Županije osnovano je Šumsko gospodarstvo *Mojica Birta* u Bjelovaru i Šumsko gospodarstvo Koprivnica. Već je 1967. godine cjelokupni sječivi drveni obujam vlastite režije izrađen motornim pilama, a 1969. u proizvodnju se uvode specijalni šumski zglobni traktori.

U tom razdoblju nestaju sve šumske željeznice te ih zamjenjuju brojne šumske ceste i izvozni putovi (šumske vlake), čime se otvaraju ne samo za sječu zrele sastojine, već i velike površine branjevina i mladih sastojina u kojima se provode radovi njege šuma. Transport šumskih drvnih sortimenata preuzimaju kamionske ekipe, a utovar hidraulične dizalice. Cijeli tehnološki proces iskorištavanja šuma u velikoj se mjeri mehanizira te se iznimno naporan i opasan ljudski rad na šumskim radilištima zamjenjuje strojnim radom, što zahtijeva dodatno stručno osposobljavanje svih zaposlenih. U oba šumska gospodarstava krajem 1973. godine rade 2.053 osobe (od kojih 1.465 na iskorištavanju šuma) sa zadovoljavajućim materijalnim statusom (Tomičić, 1974.).

Ranih 80-ih dostignut je zenit povećanja učinkovitosti pojedinačnog ručno-strojnog rada, uvođenjem motorne pile na sječi i traktora na privlačenju drva te se počinje uvoditi skupni rad kao viši oblik organizacije rada. Nažalost, u društveno-političkim, strukovnim i ratnim previranjima krajem prošlog stoljeća izgubljen je slijed tehnološkog razvoja sječe i izrade te je u tom području nužan tehnološki skok, koji je moguće izvesti samo primjenom vrhunskih tehnologija u šumarstvu (Krpan, Poršinsky, 2006.). U to vrijeme šumarska operativa toga područja u suradnji sa Šumarskim fakultetom u Zagrebu projektira, a bjelovarska metalska industrija proizvodi, prvi domaći mali zglobni šumski traktor. Proizvodnja i razvoj specijalnih šumarskih strojeva, zahvaljujući privatnom poduzetništvu i interesu šumarske struke, u gradu Bjelovaru postoji i danas.

Odnose na tržištu u prošlosti, ali i metodu utvrđivanja drvnih sortimenata sastojine ilustrira kupoprodajni ugovor s područja Šumarije Sokolovac (oko 1930. godine). Prema tom ugovoru, kupac je bio dužan preuzeti sva stabla promjera većeg od 30 cm koja imaju najmanje 4,8 m dužine debla za pragove 16/26 cm. Oštećena, grbava, kvrgava bukva nije bila predmet ugovora. Procjena bukve obavljala se mjerenjem prsnog promjera, razvrstavanjem u četiri debljinska stupnja (30 – 51, 51 – 65, 66 – 80 i više od 80 cm), rušenjem srednjih stabala, od kojih je jednak broj birao kupac i prodavalac, te izračunom sredina. Sječa se obavljala od 1. listopada do 30. travnja, a pougljavanje cijele godine. Dovršna se sječa dozvoljavala samo ako je bio jak pomladak. Oplodna se sječa smatrala do 0,4 obrasta, a dovršna se sječa morala obaviti unutar 4 – 5 godina nakon oplodne sječe (Tomičić, 1974.).

Od završetka II. svjetskog rata do približno 60-ih godina prošloga stoljeća prodaja je drveta jedan od važnih prihoda u obnovi i stvaranju industrije bivše države pri čemu su principi kvalitetne obnove šuma bili sekundarni. Današnju šumarsku operativu dočekala je zadaća obnove (konverzijom) u smislu povećanja kvalitete tih, nedovoljno kvalitetnih srednjedobnih sastojina, što je u velikoj mjeri već i učinjeno.

Nakon toga u bitnoj mjeri razvijaju se drvno-industrijski kapaciteti te Tomičić (1974.) navodi: „Osnovna namjena naše tehničke oblovine usmjerena je prema drvno-industrijskim poduzećima na području, koje pokrivaju oba gospodarstva. Manji dio odlazi izvan područja, i to one sirovine za koju ne postoji dovoljno prerađivačkih i potrošačkih kapaciteta.“ U to vrijeme isporučuje se oko 270.000 m³ tehničke oblovine i 370.000 m³ prostornog drva.

U najnovije vrijeme trendovi su se prodaje tehničke oblovine znatno promijenili te je prilikom ugovaranja količina za isporuku u 2005. godini manje od polovice (47%) predviđeno za kupce s proizvodno-preradbenim pogonima na području današnje Uprave šuma Podružnica Bjelovar. Realizacija prodaje za istu godinu ukazuje na još lošiju situaciju u preradi drva na tom području, s obzirom na to da je „domicilnim“ drvoprerađivačima isporučena (prodana) približno trećina (36%) tehničke oblovine drva.

5. Šume, šumarstvo i ratovi

Od pradavnih vremena šume su plaćale najveću glupost ljudskoga roda – ratove. Drvo se koristilo za izradu oružja i fortifikacijskih objekata, šuma prečesto kao zaklon te sklonište i utočište za najugroženije, a po završetku ratnih sukoba šume su redovito davale svoj obol obnovi i nastavku razvoja ljudske civilizacije.

Turska su razaranja i osvajanja ostavila dubok trag na šume i razvoj šumarstva u kraju na području današnje Bjelovarsko-bilogorske županije. Od osnutka Vojne krajine šume i šumska zemljišta bila su važno dobro za alimentiranje potreba krajišnika – vojnika i njihovih obitelji. To se prvenstveno odnosi na užitna prava u drvu kao ogrjevnom i građevnom materijalu te stelju, ispašu i žirenje. Vojna se krajina na području današnje Bjelovarsko-bilogorske županije održala sve do važnijih reformi carice Marije Terezije u drugoj polovici 18. stoljeća, iako je stvarna opasnost od turskih prodora počela jenjavati već krajem 17. stoljeća. Razlozi tako dugog postojanja Vojne krajine, uz političke, leže i u činjenici da su ti krajevi još dugo bili izvor, generacijama odgajanih vojnika – krajišnika, koji su za cara ratovali po raznim europskim ratištima. Sve je to produljilo, pretežno negativne, utjecaje Vojne krajine na šume i šumska zemljišta i najvjerojatnije za gotovo pola stoljeća odgodilo početak razvoja organiziranog šumarstva i sustavnog gospodarenja šumama toga područja.

Kraj I. svjetskog rata šumarstvo Hrvatske, pa tako i toga kraja, dočekalo je u vrlo teškom položaju. Započete reforme nisu dovršene, a nova se državna tvorevina nije trudila riješiti probleme koji su uočeni već na njihovu početku. Imovina stvorena gospodarenjem šumama te mirovinski fondovi šumarskog osoblja nestali su u ratnom vihoru. Krajem 1919. godine 808 zemljišnih zajednica imalo je deponirano

u državnoj blagajni u Zagrebu više od 15,2 milijuna kruna. Nažalost, i ta imovina doživjela je istu sudbinu kao i ona imovnih općina te je najveći dio utrošen za ratne zajmove I. svjetskog rata i razne poslijeratne državne papire (Tumbri, 1974.).

Završetkom II. svjetskog rata radikalno se mijenjaju kako vlasnički odnosi nad šumama i šumskim zemljištima, tako i organizacija gospodarenja šumama u cjelini. Približno do 60-ih godina prošloga stoljeća prodaja drveta jedan je od važnih prihoda u obnovi i stvaranju industrije bivše države, pri čemu su principi kvalitetne obnove šuma bili sekundarni. Šumarsku operativu Republike Hrvatske dočekala je zadaća obnove nedovoljno kvalitetnih srednjedobnih sastojina, što je u velikoj mjeri već i učinjeno. Ipak, dotadašnji manje ili više gotovo kolonijalni odnosi u šumarstvu, trgovini i preradi drva 60-ih godina prošloga stoljeća, razvojem ovih grana privrede, nestaju. Šumarska operativa i gospodarenje šumama do 90-ih godina prošloga stoljeća poprimaju značajke suvremenih djelatnosti koje manje ili više uspješno razvijaju do danas.

I u zadnjem, nadamo se i posljednjem, ratu koji se vodio na ovim prostorima – Domovinskom ratu, šume i šumarska operativa dali su velik doprinos stvaranju i obrani Republike Hrvatske. Prema podacima *Hrvatskih šuma* d.o.o. Zagreb Uprava šuma Bjelovar početak rata dočekala je sa 1.906 zaposlenika da bi se 1991. godine taj broj, gotovo preko noći, smanjio za 900 djelatnika. Između 220 i 280 zaposlenika veći je dio rata bilo izravno uključeno u postrojbe Hrvatske vojske, a taj broj za cijelo vrijeme trajanja rata nikada nije bio manji od 80 do 100 zaposlenika. Od 280 radnika Uprave šuma Bjelovar, sudionika Domovinskog rata, 30 je bilo diplomiranih inženjera šumarstva, 50 šumarskih tehničara, 150 šumskih radnika sjekača, 30 šumskih radnika, 10 mehaničara i 10 vozača. To je tada činilo oko 20 % ukupno zaposlenih radnika, ali i više od 40% proizvodnih radnika i organizatora proizvodnje na terenu. Radnici Uprave šuma Bjelovar sudionici Domovinskog rata obnašali su tijekom svojeg angažmana u postrojbama Hrvatske vojske i Ministarstva unutarnjih poslova dužnosti od vojnika i zapovjednika nižih postrojbi na terenu do zapovjednika satnije, bojne, povjerenika Vlade Republike Hrvatske za ratno područje i vojnog atašea nakon završetka ratnih sukoba. Odmah na početku rata bilo je otuđeno ili uništeno 40 vozila i radnih strojeva, a za potrebe obrane cijelo je vrijeme bilo angažirano još oko 50 vozila i radnih strojeva, što je nerijetko činilo gotovo 60 do 70% upotrebljivih sredstava Uprave šuma Bjelovar. Tijekom 1991. godine privremeno je zauzeta ili izravno izložena ratnim djelovanjima površina od približno 39.300 hektara na području šumarija Lipik, Pakrac, Sirač, Đulovac te manji ili veći dijelovi područja šumarija Daruvar, Grubišno Polje, Suhopolje, Veliki Grđevac, Velika Pisanica i Virovitica. Dostupno za rad ostalo je približno 60% površine uprave šuma, a samo 5 od 15 šumarija nije bilo neposredno ugroženo ratnim djelovanjima.

Usprkos svemu, zaposlenici Uprave šuma Bjelovar koji nisu bili izravno uključeni u obranu Hrvatske s preostalim sredstvima rada na dostupnom dijelu površine ulažu znatne napore u nastavak poslovanja i normalnog gospodarenja šumama. Funkcioniranje šumarstva u to vrijeme odvijalo se pod nadzorom i koordinacijom Kriznog štaba šumarstva i drvne industrije te Ministarstva poljoprivrede i šumarstva. Premještanjem radova na područja koja su osiguravala kakvu-takvu sigurnost sudionika proizvodnog procesa osigurane su dovoljne količine drvnih sortimenata za potrebe drvne industrije i kućanstava, a da pri tome nisu narušeni biološki principi gospodarenja šumama, odnosno propisi osnova gospodarenja.

I dok se veći broj zaposlenika Uprave šuma Bjelovar borio za obranu i opstojnost države te funkcioniranje poduzeća i potrajno gospodarenja šumama, s druge je strane bojišnice dio zaposlenika, s otetim sredstvima za rad, provodeći neplanske sječe prema vlastitim potrebama i mogućnostima, vratio šumarsku struku više stoljeća unazad. Njih je na tome području bilo 387, a neki od najeksponiranijih među prvima su se, nažalost, priključili agresoru i stali na čelo pobune (Barić, 2006., Ivkanec, 2006.). Šumarska se struka takvih nerado sjeća, ali ih se – sjeća, odnosno zna tko su i kakvi su.

Četverogodišnja ratna djelovanja ostavila su na području Uprave šuma Bjelovar vrlo teške posljedice i velike štete. Poginulo je 7 radnika, 13 ih je ostalo invalidima, a 27 obitelji završilo je u progonstvu. Više desetaka stanova te upravnih, poslovnih i gospodarskih zgrada uništeno je ili znatno oštećeno, a 50-ak vozila i strojeva otuđeno ili uništeno. Velika je i teško procjenjiva šteta učinjena i na šumskim sastojinama. Ukupna izravna ratna šteta na području Uprave šuma Bjelovar u razdoblju 1991. – 1995. godine procijenjena je na 23,3 milijuna kuna, od čega gotovo 5 milijuna kuna čini šteta na građevinskim objektima, 8,8 milijuna kuna šteta na opremi i vozilima te 5,2 milijuna kuna naknade plaća i drugi oblici pomoći obiteljima poginulih radnika i invalida. Izravna šteta na šumskim sastojinama procjenjuje se na 4,3 milijuna kuna.

Uprava šuma Podružnica Bjelovar trpi veliku štetu i danas zbog 11.427 hektara miniranih i minski sumnjivih površina šuma i šumskih zemljišta, što iznosi 9% ukupne površine uprave šuma. Na tom se području nalazi i oko 75 km šumskih cesta. Prosječni godišnji sječivi etat na tom, još uvijek nedostupnom, području iznosi 47.596 m³, od čega se najveći dio odnosi na etat glavnoga prihoda, odnosno zrele sastojine koje bi trebale ući u fazu obnove. Primjera radi, za cijelo područje kojim gospodare Hrvatske šume d.o.o. sirovinsko-energetska vrijednost na minski sumnjivim površinama procjenjuje se na oko 23,6 milijuna kubičnih metara (oko 3,3 milijarde kuna), dok se općekorisne vrijednosti procjenjuju na oko 77,2 milijarde kuna. Te su vrijednosti blokirane, a šume paralizirane u svojem održivom i kvalitetnom prirodnom razvoju (Matić, Milković, 2006.). Pri određivanju prioriteta

razminiranja za državu prednost, iz razumljivih razloga, imaju urbana područja, objekti infrastrukture i poljoprivredne površine. Iz tih su razloga sredstva i naponi koje Hrvatske šume d.o.o. ulažu u razminiranje šuma i šumskih zemljišta važniji, a oni prvenstveno ovise o financijskim mogućnostima poduzeća. Za cijelu Hrvatsku ta se površina godišnje kreće od 300.000 do 1.000.000 m², a na području Uprave šuma Podružnice Bjelovar u protekle tri godine za razminiranje je utrošeno približno 1,7 milijuna kuna, pri čemu je razminirano oko 160.000 m² šuma i šumskih prometnica.

6. Današnji ustroj šumarstva i perspektive razvoja

Osnivanjem Javnog poduzeća Hrvatske šume p.o. Zagreb, 1. siječnja 1991. godine prestaje postojati Šumsko gospodarstvo *Mojica Birta* Bjelovar, a pravni sljednik postaje Uprava šuma Bjelovar, a na jednom dijelu površine i Uprava šuma Koprivnica. Početkom 2002. godine Javno poduzeće Hrvatske šume transformira se u trgovačko društvo, a uprave šuma postaju podružnice. Uprava šuma Podružnica Bjelovar upravlja i gospodari šumama i šumskim zemljištima na ukupnoj površini od 131.000 ha pomoću 15 šumarija (Bjelovar, Čazma, Daruvar, Đulovac, Garešnica, Grubišno Polje, Ivanska, Lipik, Pakrac, Sirač, Suhopolje, Veliki Grđevac, Velika Pisanica, Virovitica i Vrbovec) i radne jedinice „Prijevoz, mehanizacija i graditeljstvo“. Šume ove uprave rasprostiru se na čak sedam županija, najvećom dijelom na području Bjelovarsko-bilogorske, Zagrebačke, Virovitičko-podravske i Požeško-slavonske županije, a mali dio površine otpada i na područja Koprivničko-križevačke, Sisačko-moslavačke i Brodsko-posavske županije.

Uprava šuma Podružnica Bjelovar zapošljava približno 1.100 radnika, od čega je gotovo 120 šumarskih inženjera i više od 200 šumarskih tehničara. Drvna zaliha od više od 33.000.000 m³ godišnje prirašćuje više od 900.000 m³ i omogućuje godišnji sječivi etat od približno 660.000 m³, od čega je 42% bukve, 20% graba, 14% hrasta lužnjaka i 9% hrasta kitnjaka. Razvojem privatnog poduzetništva u djelatnosti usluga u šumarstvu na području Bjelovarsko-bilogorske županije stvoreno je još 50-ak gospodarskih subjekata (obrta i poduzeća) čiji se broj zaposlenih procjenjuje na više od 100 radnika. Uz približno 900 zaposlenih u preradi drva i oko 100 zaposlenih u proizvodnji šumarskih strojeva i opreme, šumarstvo čini bitan, ali još nedovoljno iskorišten, dio gospodarstva Bjelovarsko-bilogorske županije. Uz to, šumarstvo i šumari, iako često vrlo samozatajno, neraskidivo su vezani za sve sastavnice života toga područja sudjelujući u brojnim društvenim, kulturnim, turističkim i sportskim zbivanjima te u izgradnji te održavanju objekata infrastrukture.

Šumarska struka u cijelosti, pa tako i Uprava šuma Bjelovar, bitno pridonose razvoju ekologije, ekološke svijesti i ukupnom održivom razvoju. Stoljetni rad

mnogih šumarskih stručnjaka omogućio je da Hrvatske šume krajem 2002. godine steknu pravo na prestižni FSC certifikat za gospodarenje šumama na cijeloj površini gospodarenja.

U najnovije vrijeme (donošenjem novog Zakona o šumama krajem 2005. godine) stvorene su, osnivanjem Hrvatske komore inženjera šumarstva i drvne tehnologije i ustrojem Šumarske savjetodavne službe, daljnje pretpostavke za unaprjeđenje gospodarenja šumama i razvoj šumarske struke u cjelini. Šumarska komora trebala bi dati svoj doprinos u licenciranju izvođača radova u šumarstvu te podizanju kvalitete, standardizaciji i sigurnosti izvođenja radova u šumarstvu, a Šumarska savjetodavna služba trebala bi unaprijediti ukupnost gospodarenja u privatnim šumama.

Pred najvažnijim čimbenikom razvoja šumarske struke i operative u Republici Hrvatskoj – Hrvatskim šumama d.o.o., stoje još brojne zadaće kako bi se šumarska djelatnost približila optimalnim vrijednostima. To se prije svega odnosi na modernizaciju vođenja i upravljanja poduzećem i njegovu decentralizaciju, povećanje efikasnosti rada na terenu, uvođenje i primjenu vrhunskih tehnologija u svim segmentima radnoga procesa, profiliranje novih proizvoda (biomasa, energija) i osvajanje novih tržišta te pružanje novih usluga. Na taj bi način, uz punu zaposlenost na ekonomskim principima, šumarska djelatnost postala još veći pokretač ukupnog razvoja u svim regijama gdje postoje znatni šumski potencijali. Zbog takvih potencijala, ali i duge te bogate tradicije šumarske struke i djelovanja, to se posebno odnosi na Bjelovarsko-bilogorsku županiju.

7. Zaključak

Šumarstvo Hrvatske ima dugu tradiciju na koju s pravom može biti ponosno. Šumarska je služba na teritoriju hrvatske države na različite načine organizirana već početkom XVIII. st., sredinom tog stoljeća osnivaju se i prve šumarije kao teritorijalne organizacije za gospodarenje šumama. Na području Bilogorsko-podravске regije osnovane su 1874. godine Đurđevačka i Križevačka imovna općina, obadvije sa sjedištem u Bjelovaru, koje su se organizirano bavile šumarstvom. Od tada je prošla tek jedna ophodnja jednodobnih gospodarskih šuma, što su približno dva ljudska vijeka. S druge strane, na području Bjelovarsko-bilogorske županije u tom razdoblju izmijenilo se šest državno-pravnih uređenja s nebrojenim promjenama zakonskih propisa, vlasničkih odnosa i županijskih granica. Iz toga proizlazi da sagledavanje značaja šumarstva na turbulentnom području Bjelovarsko-bilogorske županije, zahtijeva značajnije napore i studiozniji pristup no što ga jedan ovakav rad može ponuditi te se može govoriti o organiziranom šumarstvu ove regije u proteklih 135

godina odnosno o šumarstvu Bjelovarsko-bilogorske županije u njezinom povijesnom kontekstu.

U tom razdoblju sa stanovišta imovinsko-pravnih odnosa i obveza gospodarenja može se razlikovati više ustrojbenih oblika nadležnosti nad šumama i šumskim zemljištima, odnosno organizacija šumarske službe. To su imovne općine, državne šume, privatne šume i veliki privatni posjedi te zemljišne zajednice. Šumarska se operativa toga područja, kroz dugo razdoblje, razvijala u okvirima i prema mogućnostima društveno-političkih uređenja i njihovih promjena.

Preko Hrvatskoga šumarskog društva, osnovanog prije više od 160 godina, njegova glasila (*Trudovi, Šumarski list*) i Šumarskog učilišta u Križevcima (osnovano 1860. godine), šumarska je struka i u toj županiji gradila i održala kontinuitet znanstvenog pristupa gospodarenja šumama te obrazovanja i usavršavanja domaćih šumarskih kadrova. Danas šumarstvo čini bitan, ali još nedovoljno iskorišten, dio gospodarskog potencijala Bjelovarsko-bilogorske županije. Uz to, šumarstvo i šumari, iako često vrlo samozatajno, neraskidivo su vezani za sve sastavnice života toga područja sudjelujući u brojnim društvenim, kulturnim, turističkim i sportskim zbivanjima te u izgradnji te odražavanju objekata infrastrukture.

Literatura

- Anon (2005), *Gospodarstvo Bjelovara*. Bjelovar: Hrvatske šume, Čvor d.o.o.
- Anon (2005), Zakon o šumama od 17. studenoga 2005.
- Anon: Hrvatsko šumarsko društvo, *Imenik Hrvatskih šumara*, internet.
- Barić, N. (2006), Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga i Hrvatski institut za povijest, str. 241-243, 259-260.
- Djanješić, D. (1974), Veliki privatni posjed, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravске regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 89-98.
- Drndelić, M. (1974), Državne šume, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravске regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 77-98.
- Đuričić, I. (1990), Uloga gospodarsko-šumarskog učilišta u Križevcima na razvoj šumarske nastave, znanosti i prakse u Hrvatskoj. *Glasnik za šumske pokuse*, 26, str. 137-162. Zagreb.
- Đuričić, I. (1992), Bivše zemljišne zajednice danas. *Šumarski list*, 3-5/1992, str. 131-139. Zagreb.
- Goglia, A. (1917), *Uredovna zbirka šumarskih propisa*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, Odjel za narodno gospodarstvo, str. 1-825.

- Ivkanec, N. (2006), *Moja sjećanja*. Čazma, Daruvar, Pakrac, str. 174-176, 231, 240-241.
- Jakovac H. (1996), Područna šumarska društva, *Hrvatsko šumarsko društvo 1846-1996*, Zagreb: Hrvatsko šumarsko društvo, str. 393-398.
- Krpan, A. P. B.; Poršinsky, T. (2006), Proizvodnost sječe i izradbe drva u Hrvatskoj – ili da li nam je nužan tehnološki skok?, *Glasnik za šumske pokuse*, Posebno izdanje 5, Šumarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 515-527.
- Lacković, V. (1974), Osnutak, djelovanje i likvidacija Đurđevačke i Križevačke imovne općine, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravske regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 41-71.
- Lacković, V. (1974), *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravske regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 5-8.
- Matić, S. (1996), *Hrvatsko šumarsko društvo 1846-1996*. Zagreb: Hrvatsko šumarsko društvo, str. 7-8.
- Matić, S.; I. Milković (2006), Strukturna, proizvodna i prostorna obilježja minski sumnjivih šuma i šumskih zemljišta u Republici Hrvatskoj. *Glasnik za šumske pokuse*, Posebno izdanje 5, Šumarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 29-61.
- Meštrović, Š. (1998), Sveučilišna šumarska nastava u Hrvatskoj 1898-1998., Knjiga prva: *Šumarska nastava 1860-1898. na Kraljevskome gospodarskom i šumarskom učilištu u Križevcima*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet, 3-5, str. 24-156.
- Pentek, T. (2006), Hrvatska komora inženjera šumarstva i drvne tehnologije – što je do sada napravljeno, je li se moglo više i kako dalje, *Nova mehanizacija šumarstva*, vol. 27, Zagreb, str. 69-71.
- Prka, M. (2005), *Čimbenici kakvoće bukovih stabala i struktura sortimenata iz prorednih i oplodnih sječina Bjelovarske Bilogore*. Disertacija. Zagreb: Šumarski fakultet sveučilišta u Zagrebu, str. 1-2.
- Prpić, B. (1996), Šumarski list – Izvor podataka o povijesti šumarske struke. *Hrvatsko šumarsko društvo 1846-1996*. Zagreb: Hrvatsko šumarsko društvo, str. 11-14.
- Slukan Altić, M. (2003), *Povijesni atlas gradova*, I. svezak, Bjelovar. Bjelovar: Državni arhiv; Zagreb: Hrvatski državni arhiv, str. 31, 64, 103, 105, 116.
- Strugar, V. (1995), *Bjelovarsko-bilogorska županija - Priručnik za zavičajnu nastavu* Zagreb: Školska knjiga, str. 1-59.
- Šavor I. (1974), Đurđevački pijesci, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravske regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 229-250.
- Šporčić, M. (2006), Pojmovi, nazivi i priznavanje poduzetnika i poduzetništva u šumarstvu, *Nova mehanizacija šumarstva*, vol. 27 (Zagreb), str. 59-68.
- Tomičić, B. (1974), Iskorišćivanje šuma na Bilogorsko-podravskom području, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravske regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 269-319.

- Trninić S. (2006), Šumarska savjetodavna služba, *Nova mehanizacija šumarstva*, vol. 27 (Zagreb), str. 73-74.
- Tumbri, M. (1974), Zemljišne zajednice, *Sto godina šumarstva Bilogorsko-podravске regije*. Bjelovar: Združeno šumsko poduzeće Bjelovar, str. 99-120.

Forestry in the Area of the Bjelovar-Bilogora County from its Beginnings until Today

Summary

As early as at the beginning of the 18th century, the forestry service had – in various manners – been organised in the territory of the Croatian state; around the half of the same century, first forestry offices were formed as territorial organisations for forest management. After the abolition of the Varaždin Generalate in 1871, the Bjelovar County was formed; its existence – though having suffered several interruptions and changes – may be followed until the present day. The paper deals with the existence and development of organised forestry in that area in that period. In 1874, in the region encompassing Bilogora and Podravina, Đurđevac and Križevci property communes were formed, both seated in Bjelovar and carrying out forestry-related activities in an organised manner. From the angle of property relations and management-related obligations, during a century and a half almost, we may distinguish several organisational forms of competence over forests and forestland, i.e. organisational units of the forestry service, such as property communes, state-owned forests, private forests, private landed properties and land communities. During the said period, in the area of the Bjelovar-Bilogora County, there had been six various constitutional systems that introduced a great number of amendments to legal acts and changes regarding property relations. A further difficulty was the fact that during almost that entire period, the county borders (which had changed considerably throughout history) did not match the territorial organisation of the forest service. We may therefore speak of organised forestry in this region in the last 135 years, i.e. of the forestry of the Bjelovar-Bilogora County in its historical context.

The operational forestry service developed in this area during a long period of time within and according to the boundaries of particular constitutional systems and the changes thereof. At the very beginning of organised forestry in the said region, the operational forestry service was organised depending upon the existence of Vojna krajina (the Croatian Military Border) in the area of that County. Thanks to the Croatian Forestry Society, formed more than 160 years ago, its journals (*Trudovi*, *Šumarski list*) and the College of Forestry in Križevci (founded in 1860), forestry in that County had managed to develop and preserve continuous scientific approach to forest management and the education and training of domestic foresters. The share of the forestry in the overall potentials of the Bjelovar-Bilogora County today is significant but still insufficiently exploited.

The elements of continuity in the organisation of the forestry service in the said period are as follows: care for professional and permanent forest management, environmental consciousness and general usefulness, and involvement in the local social and economic development. Thanks to all the efforts made and field work done by generations of foresters from the whole of Croatia, i.e. from the said region as well, the forests have been preserved to

a great extent, and are today considered being among the most natural and stable as well as best preserved ones in Europe.

Keywords: Bjelovar-Bilogora County; historical development; forestry.

Dr. sc. Marinko Prka
Hrvatske šume d.o.o. Zagreb – Direkcija
Željka Sabola 3
43000 Bjelovar
marinko.prka@hrsume.hr
+385 (0)98 454694

